

راهی برای ترویج و حمایت از خلاقیت های علمی در کشور

راه اندازی کرسی های نظریه پردازی

دبیرخانه هیأت حمایت از کرسی های نظریه پردازی، نقد و مناظره
تنظیم کننده: مریم منیری مدیر داخلی مجله رشد آموزش علوم اجتماعی

اشاره

پس از پاسخ مقام معظم رهبری (مورخ ۱۶/۱۱/۸۱) به نامه جمعی از دانش آموختگان حوزه، که در آن بر ضرورت اهتمام حوزه و دانشگاه به بسط آزاداندیشی و شکل گیری حرکتی گسترده برای تولید علم و نظریه پردازی تاکید شده بود، «هیئت حمایت از کرسی های علمی» در هفدهم دی ماه ۱۳۸۲ توسط «شورای عالی انقلاب فرهنگی» راه اندازی شد. این هیئت هم اکنون ۲۰ عضو دارد که بیشتر آن ها شخصیت های حقوقی و جزو رؤسای برخی دانشگاه ها و مؤسسات علمی کشور، و بقیه شخصیت های حقیقی هستند که با حکم رئیس جمهور به عضویت هیئت درآمده اند. دبیرخانه هیئت حمایت از کرسی های علمی که به مثابه سازمان اجرایی هیئت فعالیت می کند، شامل شورایی علمی مرکب از ۱۶ صاحب نظر و ۱۴ گروه علمی تخصصی است. صاحبان نقد و نوآوری علمی و نیز متخصصان علاقه مند به مناظره های علمی می توانند، مستقیماً و یا از طریق فرهنگستان ها، پژوهشگاه ها، دانشگاه ها و انجمن های علمی متبوع خود، برای ارائه تحقیقات و نوآوری هایشان در عرصه های نظریه پردازی، نقد و یا هرگونه فعالیت علمی حاوی نوآوری در عرصه های علوم انسانی و معارف دینی، اقدام کنند و از مزایای کرسی ها بهره مند شوند. هیئت حمایت از کرسی های نظریه پردازی، نقد و مناظره، با هدف کمک به بسط آزاداندیشی و شکل گیری حرکتی گسترده برای تولید علم و نظریه پردازی، از طریق راه اندازی مجامع علمی تحت عنوان کرسی های نظریه پردازی، نقد و مناظره در زمینه های علوم انسانی و معارف دینی تأسیس شد. از جمله اهداف بسیار مهمی که این دبیرخانه در راستای تحقق آن ها فعالیت می کند، می توان به افزایش رونق و نشاط علمی، ایجاد زمینه های ارتقای فرهنگ نقد و نوآوری علمی، و از همه مهم تر، سنجش کیفی دستاوردهای علمی و ایجاد بسترهای مناسب برای بهره گیری از این دستاوردها اشاره کرد.

کرسی های نظریه پردازی، نقد و مناظره، هم اینک در ساختار پژوهشی دانشگاه ها و مؤسسات پژوهشی حوزه و دانشگاه جایگاه شایسته ای را کسب کرده اند؛ چنان که اکنون امتیاز این کرسی ها برای ارتقای علمی از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به رسمیت شناخته شده است و در متن جدید آیین نامه ی ارتقا که در آینده ی نزدیک از سوی این وزارت خانه به مراکز علمی کشور اعلام می شود، گنجانده خواهد شد.

۱. تعریف کرسی های نظریه پردازی، نقد و مناظره

جهت تکمیل نهایی به حمایت نیاز داشته باشد، حمایت های لازم برای تکمیل طرح از سوی دبیرخانه انجام خواهد شد. لازم به ذکر است که کرسی های مورد بحث به این شکل، در نوع خودشان در سطح جهان صرفاً در چند کشور محدود، از جمله در کانادا، برقرار می شوند و مطابق اظهار اغلب محققان و اعضای هیئت های علمی کشور، واقعاً جای چنین مجامع علمی در کشور خالی بود؛ گذشته از آن که در ارتباط با ارزیابی تلاش های علمی، واقعاً جایی و یا راهکاری در کشور موجود نبود و کماکان نیست. اکنون از سازوکار دبیرخانه ی هیئت می توان برای ارزیابی، نقد و غربال فعالیت های علمی استفاده کرد.

لازم به ذکر است، برگزاری این کرسی ها صرفاً به ارائه ی نظریه محدود نمی شود، بلکه عرضه ی انواع و سطوح متفاوت نوآوری، نقد و مناظره ی علمی را مورد توجه قرار می دهد.

در حال حاضر، آیین نامه برگزاری کرسی ها در سه آیین نامه جداگانه تحت عناوین «کرسی های نوآوری و نظریه پردازی»، «کرسی های نقد» و «کرسی های مناظره» تنظیم شده است. این آیین نامه ها، ضمن تبیین شرایط صاحبان نظریه، نوآوری و نقد، و نیز ویژگی های اعضای کمیته ی داوران، به تفصیل فرایند برگزاری کرسی ها را تشریح می کنند.

در یک تعریف ساده، کرسی های نظریه پردازی، نقد و مناظره، مجامعی علمی (آکادمیک) به شمار می روند که محقق می تواند از طریق آن ها، رأساً یا با وساطت دانشگاه و مؤسسه ی تحقیقی مربوط، نتیجه ی تلاش علمی خود را ارائه دهد و از نقدها و داوری های متخصصان عالی بهره برد؛ گذشته از آن که در صورت تشخیص هیئت داوران، چنان چه طرح ارائه شده امتیاز لازم را به دست آورد، ولی

۲. فرایند اجرای کرسی‌ها

کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظره پس از اعلام آمادگی یا دعوت یکی از محققان، طراحی می‌شوند. برای برگزاری یک کرسی، ابتدا محقق باید خلاصه‌ی نوآوری، نظریه و یا نقد خود را در قالب طرح‌نامه‌ای که از قبل طراحی شده است، ارائه دهد. در این طرح‌نامه، محقق به سؤالاتی درباره‌ی مسئله، پیش‌فرض‌ها، فرضیات، روش‌شناسی، پیشینه و ادبیات موضوع (نقد نظریه‌های رقیب)، و نتایج و ذکر منابع مهم تحقیق پاسخ می‌دهد. به علاوه، کتاب‌ها یا مقالات خود از نوآوری مورد ادعا و نیز نتایج نقدها و ارزیابی‌های پیشین را که در زمینه‌ی مربوط انجام شده باشند، برای بررسی بیشتر از سوی شورای علمی هیئت، داوران و ناقدان، پیوست می‌کند.

هر کرسی از یک کمیته‌ی داوران مستقل برخوردار است که برحسب موضوع و مطابق شرایط آیین‌نامه، تشکیل می‌شود. پس از تشکیل کمیته‌ی داوران، طرح‌نامه‌ی نوآوری، نظریه و یا نقد، در کمیته‌ی داوران مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس، ضمن تعیین معیارهای کلی سنجش و ارزیابی نظریه، نوآوری و یا نقد، از دو ناقد و ارزیاب متخصص و مجرب برای مطالعه و نقد تفصیلی دعوت به عمل می‌آید.

پس از آماده شدن نقدها و ارزیابی‌ها، کرسی قابل برگزاری است. طبق آیین‌نامه، صاحب نظریه، نوآوری و یا نقد، ابتدا در سرفصل‌های مشخصی، به تبیین دیدگاه علمی خود می‌پردازد و در ادامه، هریک از ارزیابان به صورت مستقل نقدهای خود را مطرح می‌کنند. علاوه بر اعضای کمیته‌ی داوران و ارزیابان، تعدادی از متخصصان و صاحب نظران مربوط نیز به کرسی‌ها دعوت می‌شوند و بخشی از وقت جلسه به طرح سؤالات آنان اختصاص می‌یابد. در مرحله‌ی بعد، مجدداً صاحب نظریه، نوآوری و یا نقد، ضمن پاسخ‌گویی به سؤالات و ابهامات، به دفاع از دیدگاه خود می‌پردازد. مطابق آیین‌نامه، کمیته‌ی داوران پس از برگزاری کرسی، مباحث را جمع‌بندی می‌کنند و نظر خود را به تفصیل درباره‌ی نوآوری، نظریه و یا نقد ارائه شده اعلام می‌دارند. البته این اظهارنظر نه به معنای قضاوت نهایی، بلکه به مثابه گام نخست به منظور فراهم آوردن شرایط برای کمک به ارتقا و پیشرفت نظریه، نوآوری و نقد مذکور خواهد بود.

۳. حمایت از کرسی‌های حائز امتیاز

در برگزاری کرسی‌ها، علاوه بر تکریم محققان، ارزیابی و پیشرفت فعالیت‌های علمی آنان مدنظر قرار می‌گیرد. ارائه‌ی نظریه‌ها، نوآوری‌ها و نقدها از سوی محققان و صاحب نظران در این کرسی‌ها، کمتر با انگیزه‌های مادی صورت می‌گیرد. با این همه مطابق آیین‌نامه، محققان پس از شرکت فعال در کرسی‌ها، امتیاز قانونی حائز اهمیت دریافت می‌دارند و پایه و رتبه‌ی علمی آنان ارتقا می‌یابد. به علاوه، از آنان به اشکال متفاوت پشتیبانی مادی و معنوی و نیز تجلیل به عمل خواهد آمد؛ از جمله: معرفی رسمی دریافت‌کنندگان امتیازهای برتر به «بنیاد ملی نخبگان» و «صندوق حمایت از پژوهشگران کشور» برای استفاده از حمایت‌های آیین‌نامه‌ای این نهادها، تقدیر در جشنواره‌ی فارابی، اعطای سند برگزاری کرسی، و نیز انتشار نتایج نظریه، نوآوری و یا نقد در مجله‌ی علمی-پژوهشی و نیز در قالب کتاب و...

۴. دو رویکرد ترویجی و پژوهشی در آیین‌نامه‌ی کرسی‌ها

در آیین‌نامه‌های هیئت حمایت از کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظره، در کل دو رویکرد مشخص و مرتبط با یکدیگر مشاهده می‌شود: ۱. رویکرد ترویج و فرهنگ‌سازی برای تولید علم؛ ۲. رویکرد پژوهشی.

از آن‌جا که این هیئت یک نهاد پژوهشی نیست، بدین معنا که بدون توجه به یک سرفصل تحقیقاتی خاص، از هرگونه تحقیق و تولید نوآورانه‌ی علم در کشور و حتی در سطح بین‌المللی «حمایت» می‌کند، در واقع نقشی ترویجی را در عرصه‌ی علمی ایفا می‌نماید. اما از طرف دیگر، آن‌جا که پس از برگزاری کرسی، چنان‌چه به تشخیص کمیته‌ی داوران، طرح ارائه شده امتیاز مناسب (بالاتر از ۵۰- از ۱۰۰) را کسب کند، کرسی مذکور وارد مرحله‌ی پژوهشی خواهد شد، بدین معنا که ارائه‌دهنده‌ی آن از امتیازات و حمایت‌های مادی و معنوی دبیرخانه و دستگاه‌های همکار برخوردار خواهد شد تا طرح خود را به تکمیل برساند و حاصل آن منتشر و مورد بهره‌برداری قرار گیرد، هیئت دارای رویکردی پژوهشی است.

لازم به ذکر است، طبق تصویب شورای علمی دبیرخانه‌ی هیئت، دو آیین‌نامه جدا از یکدیگر در هیئت تدوین و تصویب خواهند

شد تا حمایت از حاصل فیزیکی کار، از جنبه‌ی فکری و معنوی آن تفکیک شود. در این راستا مقرر شد، توسط چند نفر از صاحب‌نظران حقوق فکری، آیین‌نامه‌ی نحوه‌ی حمایت از حقوق فکری و معنوی تدوین شود و ثبت نظریه را در یک قالب روشن درآورد. در ثبت فکری، مبنای این صورت خواهد بود که تأیید نظریه و نوآوری از سوی کمیته‌ی داوران - که براساس توجه به ادبیات و سابقه‌ی موضوع، داوری خواهند کرد - به مثابه ثبت تلقی خواهد شد. چنانچه فردی مخالف تعلق نظریه و نوآوری مورد استناد به ارائه‌دهنده‌ی کرسی باشد، اثبات این مدعا برعهده‌ی خود او خواهد بود.

علاوه بر این، در جلسه مذکور مصوب شد که با تمهید پاره‌ای امتیازات دیگر برای کسانی که از امتیازات نظریه‌پردازی برخوردار می‌شوند، نظریه‌پرداز در چارچوب قانون از حق «استادمتمازی» برخوردار شود تا بتواند، بعد از بازنشستگی هم‌چنان در دانشگاه از امکاناتی نظیر اتاق و... برخوردار باشد. یا حتی به گونه‌ای باشد که بتواند، یک دانشجوی را با نظر خودش به مدارج عالی و از جمله به سطح دکترا ارتقا دهد.

۵. حمایت از پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها

یکی از طرح‌های جانبی هیئت حمایت از کرسی‌های نظریه‌پردازی، نقد و مناظره، پشتیبانی از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های علوم انسانی و معارف دینی است. این حمایت با اهداف زیر صورت می‌گیرد:

- تقویت و توسعه‌ی استعدادهای تحصیل‌کنندگان این رشته‌ها در زمینه‌ی نوآوری و نقد علمی،
- سوق دادن فعالیت‌های علمی تحصیل‌کنندگان مذکور به سمت پاسخ‌گویی به نیازهای حائز اولویت کشور،
- کمک به ارتقای علمی و مهارتی آنان در زمینه‌ی روش‌شناسی پژوهش و نقد،
- شناسایی تحصیل‌کنندگان دارای استعدادهای علمی برتر این رشته‌های علمی در زمینه‌ی نوآوری و نقد،
- زمینه‌سازی بلندمدت برای تولید علم.

چرا که از نظر دبیرخانه‌ی هیئت، هر پایان‌نامه یا رساله‌ی نوآور، ضمن بسیاری از فواید و مزایای جانبی، می‌تواند زمینه‌ساز برگزاری یک کرسی شود. شرط اساسی دبیرخانه برای حمایت از این رساله‌ها، وجود نوآوری در مسئله‌ی تحقیق، ارائه‌ی روش جدید و یا نو بودن موضوع و یا حداقل ضرورت تحقیق در زمینه‌ی خاص به لحاظ اهمیت

غیرقابل انکار آن، با توجه به نیاز جامعه‌ی علمی یا اجتماعی کشور است. در این راستا، دبیرخانه هیئت برنامه‌ای را در دست اجرا دارد که طی آن، با معاونان پژوهشی دانشگاه‌های سراسر کشور به تفاهم‌نامه‌ای دست یابد تا این معاونت‌ها، شرط احراز نوآوری را در پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها بگنجانند؛ به گونه‌ای که هیچ رساله و پایان‌نامه‌ای تا این شرط را احراز نکرده باشد، به تصویب این معاونت‌ها نرسد. از سوی دیگر، دبیرخانه هیئت نیز در صورت احراز این شرط، مکلف به حمایت از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های مذکور خواهد بود.

لازم به ذکر است، طبق مصوبه‌ی شورای عالی انقلاب فرهنگی، دبیرخانه‌ی هیئت حمایت از کرسی‌های علمی، برای رساله‌های دکترا مبلغ ۱۶ میلیون ریال به دانشجو و ۶ میلیون ریال به دانشگاه یا مؤسسه‌ی علمی محل تحصیل، و هم‌چنین، برای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد، مبلغ ۸ میلیون ریال به دانشجو و ۴ میلیون ریال به دانشگاه یا مؤسسه‌ی علمی محل تحصیل، وام بلاعوض پرداخت می‌کند. ضمن آن که حاصل پایان‌نامه و یا رساله، با حمایت این دبیرخانه در قالب کتاب منتشر می‌شود و دانشجوی مذکور به «بنیاد ملی نخبگان» و دیگر نهادهای مرتبط برای حمایت و برخورداری از تسهیلات مازاد معرفی می‌گردد.

۶. حمایت از تدوین و ترجمه‌ی کتاب‌های تخصصی

روش‌شناسی و روش تحقیق

دبیرخانه، با توجه به مطالعات خود، یکی از موانع اساسی در مسیر تحقیقات علوم انسانی را، فقدان کتاب‌های تخصصی و مناسب در ارتباط با روش‌شناسی تحقیق به تناسب هر کدام از رشته‌های علوم انسانی و مطالعات دینی تشخیص داده است. از این رو علاوه بر سفارش تدوین و تألیف این کتاب‌ها، به مؤلفان و مترجمانی که شخصاً با رعایت استانداردهای لازم در این زمینه، آثاری را مهیا کرده باشند، تسهیلات و حمایت‌های مربوط به نشر و معرفی اثر را اعطا می‌کند.

۷. ارائه‌ی بازخورد به نهادهای تصمیم‌گیر کشور

دبیرخانه هیئت، با استفاده و بهره‌گیری از شورای تخصصی و علمی خود که اعضای آن، مدیران گروه‌های چهارده گانه و تخصصی هر کدام از رشته‌های علوم انسانی زیرمجموعه‌ی این دبیرخانه هستند، به تحقیق در زمینه‌ی وضعیت علمی کشور و شناخت بسترها و نیز

موانع موجود در مسیر نظریه پردازی و نوآوری علمی در کشور اهتمام خاص دارد و برای ایجاد فضای تشریک مساعی و اهتمام یکپارچه در این راستا، هرگونه اطلاعات به دست آمده از وضعیت موجود کشور را که به نوعی با فعالیت آن مرتبط یا در این راستا به عنوان راهکار مؤثر باشند، به نهادهای مهم و یا مربوط تصمیم گیر در این زمینه، از جمله به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و یا «شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری»، و هم چنین به ریاست جمهوری و... ارسال و اعلام می کند؛ تا به سهم خود، به روشن شدن فضای تصمیم گیری ها در خصوص علم در کشور، کمک کرده باشد. البته این اقدام به لحاظ استاندارد سازمانی، جزو وظایف دبیرخانه شمرده می شود و باید بازخورد لازم از فعالیت ها و نیز اطلاعات اکتسابی خود را در اختیار مراجع ذی صلاح قرار دهد. از جمله این موارد، نامه ای است که دبیرخانه ی هیئت حمایت از کرسی های نظریه پردازی، نقد و مناظره اخیراً به شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری ارسال داشت و طی آن، پاره ای راهکارها و موانع را برشمرد (متن کلیه نامه ها و گزارشات در سایت دبیرخانه www.korsi.ir موجود و قابل دسترسی است).

۸. ضرورت جامع نگری

علی رغم آن چه گفته شد، برگزاری کرسی های علمی، صرفاً یکی از اضلاع نهضت تولید علم و نظریه پردازی در حوزه ی علوم انسانی محسوب می شود. لازمه ی پیشبرد این امور، توجه جدی و همه جانبه به تمامی اضلاع و ابعاد این موضوع مهم و حیاتی است. از این رو، هیئت حمایت از کرسی های علمی، ضمن مطالعه و شناسایی مجموعه موانع و مشکلات اساسی موجود در مسیر نظریه پردازی، نوآوری و نقد علمی، تلاش هایی را بر مبنای نوعی «مهندسی تولید علم» در راستای شفاف سازی و رفع تدریجی این موانع از طریق مراجع و دستگاه های علمی کشور آغاز کرده است.

از جمله اقدامات اساسی دبیرخانه، تدوین شاخص های ارزیابی نظریه و نوآوری علمی است. تاکنون ده شاخص در این راستا جمع بندی شده اند تا در کرسی های نظریه پردازی مورد توجه قرار گیرند. اما در تداوم و هم زمان با این کار، یک گروه کارشناسی تخصصی، شاخص ها و مؤلفه های دقیق و علمی مربوط به تولید علم و نظریه پردازی را، به تفکیک نوآوری، نظریه پردازی، نقد و مناظره، مورد بررسی و تحقیق قرار می دهد. لازم به ذکر است، هم اکنون مهم ترین شاخص های مورد توجه دبیرخانه ی هیئت در ارزیابی یک نظریه به شرح زیر است (که البته این فهرست هنوز نهایی

نیست و تا اتمام کار تحقیقاتی گروه تخصصی، به طور موقت مورد استفاده قرار می گیرد):

- مفهوم شناسی نظریه
- مبانی نظریه
- ارکان و اجزای نظریه
- روش شناسی نظریه
- استدلال و فرایند تبیین نظریه
- پیشینه و نقد نظریه های معارض
- ساختار منطقی و انسجام عملی نظریه
- میزان تعمیم پذیری نظریه
- دامنه ی نتایج نظری- کاربردی مترتب بر نظریه
- میزان بومی بودن مبانی و روش شناسی و نتایج نظریه

در کنار این فعالیت های علمی و تخصصی که در راستای محکم کردن زیربنای علمی و تئوریک کرسی ها و نوآوری علمی در کشور توسط دبیرخانه ی هیئت صورت می گیرند، دبیرخانه بنا بر مصوبه ی هیئت مبنی بر ایجاد سازوکارهای اجرایی تولید علم، برگزاری کرسی های نوآوری و نقد و مناظره در دانشگاه ها و مراکز علمی، و راه اندازی کمیته های ویژه ی برگزاری کرسی ها در دانشگاه های سراسر کشور را در دستور کار قرار داده است. تاکنون در برخی دانشگاه ها، از جمله در دانشگاه علامه طباطبایی (به عنوان تنها دانشگاه ویژه ی علوم انسانی در کشور) و نیز در دانشگاه آزاد اسلامی، این کمیته ها راه اندازی شده اند و در دانشگاه تهران، دانشگاه امام صادق (ع) و نیز در حوزه های علمیه ی قم نیز در حال راه اندازی هستند. در برخی دیگر از دانشگاه های سراسر کشور، این کمیته ها تا پایان سال ۱۳۸۶ راه اندازی خواهند شد تا ضمن شناسایی ظرفیت های بالفعل مراکز علمی متبوع برای برگزاری کرسی علمی، برنامه های بلندمدتی را برای تولید علم و نوآوری در زمینه ی علوم انسانی در هماهنگی با دبیرخانه ی هیئت حمایت از کرسی های علمی و مطابق آیین نامه های آن، در این مراکز پیاده سازند و مستقیماً پی گیری و نظارت کنند.

سایت اینترنتی دبیرخانه، با نشانی www.korsi.ir، علاوه بر انعکاس منظم گزارش کامل کرسی های برگزار شده و نیز برنامه های آتی دانشگاه ها و مؤسسات پژوهشی در زمینه ی برگزاری کرسی ها، مجموعه مقالات، اخبار و اطلاعات مناسبی را در اختیار علاقه مندان، محققان و مدیران پژوهشی حوزه ی علوم انسانی و معارف دینی قرار می دهد.